

МЕТОДОЛОГІЯ КОМПЛЕКСНОГО ВИВЧЕННЯ ЛЮДИНИ

Кафедра суспільних наук та українознавства (зав. – проф. М.М.Сидоренко)
Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці

Резюме. Комплексне вивчення людини передбачає синтез наукових знань щодо особливої істоти Всесвіту, виявлення методологічного стрижня інтеграції та мета-теорії в системі економічних, соціальних, політичних,

правових, екологічних, історичних, філософських, релігійних, мовних та інших аспектів людинознавства.

Ключові слова: людинознавство, методологія, мовлення, особистість, духовність, гуманізація.

Вступ. Людина, як найвищий „розквіт матерії”, синтезує в собі матеріальне й духовне у Всесвіті, об’єктивне та суб’єктивне, досконале і нікчемне світобудови через строкаті вияви її функціонування. У параметрах існування розумної істоти актуальність людинознавства постійно зростає, то частково відкриває завісу проблематичності наукового осягнення загадкового витвору планети, то штовхає дослідників у нетрі незбагненої таїни його сутності та існування. Протягом 2001-2005 років колектив кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету виконував комплексну наукову тему «Вивчення актуальних аспектів сучасного людинознавства». Керівник теми – проф. Сидоренко М.М., відповідальний виконавець – доц. Троянський В.А. Виконавці теми мають певний доробок: три кандидатських дисертації, три монографії («Словотвірна категоризація суб’єктивної оцінки» – доц. Шутак Л.Б., «Українські жіночі організації на Буковині (80-ті рр. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст..)» - доц. Гнатчук О.С., «Філософські проблеми людинознавства» - колектив кафедри). Загальний обсяг монографічних видань складає 630 сторінок. Видано чотири навчально-методичних посібники, близько сотні статей і тез. Виконавці теми поставили перед собою завдання різнобічно простежити феномен людини як з боку раціонального моменту її буття, так і емоційно-вольового й ірраціонального. Виконуючи це завдання, вони врахували строкатість наукових інтересів дописувачів, плюралізм їх світоглядів, методологічну варіативність. Зрештою, зміст проблеми зумовив слушну орієнтацію: спочатку в межах України, а в подальшому – у значно ширших масштабах створити єдиний Координаційний Центр, учасники якого (економісти, соціологи, психологи, культурологи, політологи, історики, демографи, екологи, юристи, філологи тощо) уважніше ставилися б до теоретико-практичних парадигм, методологічних основ людинознавства, виробляли б усебічно обґрунтовані рекомендації владним структурам та регіонам щодо комплексної реалізації фундаментальних і прикладних завдань розвитку людини, збереження генофонду Землі.

Новизна підходу до проблем людинознавства не лише в комплексності. Автори, виявляючи ятрогенії українського суспільства, намічають першочергові напрями роботи Координаційного

центру, тематику пошуків з методологічним обґрунтуванням пропонованих орієнтирів, ціннісні, світоглядні та інші моменти гуманізації життя й гуманітаризації освіти в Україні.

Мета дослідження. Визначити соціально-економіко-філософсько-правові основи вивчення людини як соціально-біологічної істоти. сутнісно-ціннісні її установки в різних сферах діяльності.

Методи дослідження. Філософсько-методологічні, соціологічні, економічні, правові, семантичні, у т.ч. гіпотетико-дедуктивний, сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного та логічного і т. ін.

Результати дослідження та їх обговорення. Багатоаспектна, багаторівнева та вузькопрофільована спрямованість людинознавства викликала диференціацію знань про людину на противагу цілісному уявленню про її сутність. Цілі групи наук концентрують увагу на людині як на організмі та продукті біологічної еволюції, компоненті біогеносфери, суб’єкті пізнання, об’єкті виховання, суб’єкті праці, індивідуальності, особистості тощо. Поряд з цим зростає інтерес до вікової фізіології та морфології, соматології, геронтології, сексології, типології вищої нервової діяльності в системі природничо-наукового знання, а також до аксіології, евристики, характерології, екології, демографії, медичної психології – у системі гуманітарного знання.

У людині органічно поєднанні всі основні закономірності матеріального світу: механічні, фізичні, хімічні, біологічні та соціальні. У людині, немов у калейдоскопі, у мініатюрі відображається вся природа. Тому зацікавленість до створення цілісної, голографічної моделі людини та її місця у світі зумовлює необхідність комплексного підходу щодо перспектив „стиківих наук” – біофізики та біохімії, загальної психофізіології та генетичної психології, нейропсихології та нейробіології, клінічної фізіології та клінічної фармакології, соціальної психології та ергономіки і т. ін.

Людинознавство як синтез різноякісного, різномасштабного „зрізів” досліджуваного об’єкта і своєрідності його детермінант вимагає розробки методологічних засобів, які б адекватно забезпечували єдність таких „зрізів” [2]. Інтеграція може здійснюватися в межах наукової системи, яка вже склалася, сприяючи підвищенню рівня її цілісності та організованості, а також у процесі виникнення нової системи з раніше не зв’язаних

між собою елементів. Цільовий момент синтезу наукових знань про людину передбачає не лише подолання розірваності елементів наукової системи та узгодження їх функцій, але й створення єдиної концепції розвитку людинознавства з урахуванням взаємозв'язку людинокозмізму, космоцентризму та людиноцентризму [1].

За півтора десятиліття суттєвої переорієнтації розвитку українського суспільства все відчутнішими виявляються суперечності у стратегічних і тактичних, теоретичних та емпірично-практичних діях владних структур. Спеціальні відділи методології міжнародних стосунків, інститути стратегії побудови громадянського суспільства прямо чи опосередковано реалізують у рекомендаціях зміст методології, акцентують увагу урядовців на тому, що методологія – не лише вчення про методи, але й використання принципів світогляду щодо процесу пізнання (і самоусвідомлення), духовної творчості взагалі та щодо практичної діяльності.

Неузгодженість можливості наукових рекомендацій та реального їх впровадження в життя практику свідчить про те, що нині найбільш ефективні дослідження можуть виникнути на „стику” різних галузей знання, що більшість проблем формування соціально орієнтованого суспільства є важливим завданням цілого комплексу природничих та суспільних наук.

Поглиблення ж досліджень та диференціація науки аж до взаємного неузгодження суміжних галузей посилюють потребу в синтезі та інтеграції наукових даних, виділяючи методологічну функцію філософського вчення, базовим орієнтром якого є вимоги діалектичної логіки, незалежно від варіантів її інтерпретації. Цей орієнтир вимагає трансформації стилю мислення, який поряд із науковою картиною світу виконує функцію інтеграції різних елементів культури в єдину систему. Головними рисами стилю наукового мислення є різні аспекти методології науки: розуміння природи самого знання. Основні типи законів, які переважно виявляються на певній фазі наукового розвитку та їх найхарактерніші співвідношення, способи теоретичного виразу законів.

Проте, як свідчить півторадесятирічний досвід нашого буття в новій „іпостасі”, спостерігається ще нечітке усвідомлення змісту самих понять „синтез” та „інтеграція” через гносеологічний, аксіологічний та праксеологічний плюралізм, вимагають подальшої розробки питання світоглядного характеру, ролі найзагальніших принципів у синтезі об'єктивного змісту природничо-наукового, гуманітарного і технічного знання в єдиній системі світорозуміння.

Ми переконалися, що синтез знання відображає не лише взаємну зумовленість наукової діяльності, але й засобів (концептуального апарату, законів, принципів, методів), які продукують конкретний підсумок наукового пошуку. Він опосередкований, як правило, внутрішніми закономірностями зв'язку результатів пізнавального процесу,

необхідністю зіставлення одного типу знання з іншими, пояснення певних наукових даних через залучення засобів суміжних наукових галузей.

Інтеграція ж наук відображає процес взаємодії різних моментів наукової діяльності – суб'єкта, об'єкта, засобів, мети, потреб та умов. Вона викликається не стільки зовнішньою логічною сумірністю наукових галузей, скільки потребами теоретико-практичного, технологічного, дидактичного, екологічного, демографічного порядку, які досягаються за допомогою такого єднання і які можна, зрештою, зосередити в рекомендаціях не як надзавдання, а як глибоке усвідомлення ідей, що стосуються досягнення мети [1].

Тому синтез знання та інтеграція наук не паралельні, а взаємно зумовлені процеси. Синтез знання складає логіко-гносеологічне поле інтеграції наук, викликані потребами суспільства. Інтеграція ж наук, яка перетворюється в закономірність, зумовлює соціально-світоглядні основи синтезу знання.

У зв'язку з цим значно зростає роль світоглядних принципів щодо оптимізації наукового пошуку, актуалізації синтезу та інтеграції згідно з проблемами дослідження, не елімінуючи, а доповнюючи аналіз, полегшуючи в такий спосіб доцільне співробітництво представників багатьох галузей наукового знання в процесі розробки та впровадження результатів наукового пошуку, забезпечуючи, зокрема, наступність у викладенні природничих, технічних, соціогуманітарних дисциплін.

Найбільш адекватну дієздатність виявляють принципи світогляду на рівні міждисциплінарного синтезу знань. Міжгалузевий синтез передбачає наявність єдиної дослідницької програми, яка відтворює розвиток науки на основі редукції теоретичної системи матеріальних об'єктів щодо рефлексії їх частин, які оптимально пов'язують знання різномірних сфер на фундаменті єдиних всезагальних принципів. Через синтез та інтеграцію на основі досліджуваних проблем надзвичайно актуальним для нашого суспільства є людинознавство. Об'єктивно детермінований процес міждисциплінарного синтезу наукових знань може з необхідністю перетворитися в один із засобів розв'язання суперечності між внутрішньою необмеженою людською здатністю пізнання, адекватною діяльністю та, одночасно, їх дійсною реалізацією окремими людьми.

Надмірна спеціалізація часто гальмує отримання необхідних результатів, викликає різноманітні «нестиковки», відсутність належного взаєморозуміння серед представників навіть суміжних наук. Фізик-механік, скажімо, відображає локальну наукову картину світу, для якої навіть принцип відносності має обмежене тлумачення. Проте динаміка сутнісних детермінацій людини вимагає інтерпретації принципу відносності у більш широкому контексті, врахування структурної та функціональної відносності розумної істоти. Тому в людинознавстві цей принцип може набути такого змісту: об'єкт, як субстанціональна

єдність у просторі та часі, є певним ядром, інваріантом вияву своїх характеристик, проте в конкретному бутті він мінливий та відносний через взаємодію з об'єктами, постійність яких відносна. На основі принципу відносності проводиться науковий аналіз генотипу й фенотипу, генетичної детермінації інстинкту та його конкретної динаміки поведінки, особистісної визначеності індивіда і багатоманітності її виявів, додається альтернативність каузальних та цільових аргументацій. Вузька спеціалізація призводить не лише до теоретичної недолугості, але й до практичних рецидивів. У зв'язку з цим різко зростає не лише теоретична, але й соціально-практична значущість інтеграційних процесів, методологічної функції філософського вчення, яка екстраполює евристичну рефлексію на всезагальні зв'язки у світі матеріального, ідеального та практично існуючого, перетворюються у «ядро» синтезу людинознавства та інтеграції різноманітних антропологій.

При аналізі інтегративних процесів у людинознавстві важливо диференціювати донаукові та наукові рівні пізнання, домагатися чіткого співвідношення субординації між науковим фактом, проблемою, ідеєю, принципом, законом, категорією, гіпотезою, теорією. Найефективнішою евристичною базою для систематизації методів, рівнів та форм синтезу наукових знань про людину є гносеологічні принципи діалектики: хід пізнання від явища до сутності, від абстрактного до конкретного, від історичного до логічного тощо. У синтезі людинознавства використовують різні методологічні засоби та прийоми: систематизації, концентрації, ущільнення наявної наукової інформації тощо. На основі базових філософських методів формуються, зрештою, інтертеорія та метатеорія.

У механізмі синтезу людинознавства спонтанно зростають можливості формування комплексних міждисциплінарних проблем і напрямів дослідження, способів світоглядного і методологічного їх забезпечення. Елементи інтегративного механізму діють системно, що й гарантує необхідний ефект їх єдності [3].

Не менш важливо враховувати особливості структуалізації інтегративних процесів. Виділяють горизонтальний взаємозв'язок однопорядкових елементів (і вертикальний) взаємозв'язок елементів різних рівнів інтеграції, безпосередній та опосередкований синтез людинознавства, фрагментарну (часткову) та цілісну (повну, глобальну), ендогенну (перетворення в середині епістемологічних елементів) та екзогенну (перетворення у зовнішній, міжелементній сфері). Міжелементна інтеграція включає в себе міжпонятійний, міжтеоретичний, міждисциплінарний та міжгалузевий синтез наукового людинознавства. Найвищий рівень екзогенної інтеграції – міжгалузєва інтеграція людинознавства. Вона охоплює природничі, технічні та соціально-гуманітарні галузі, окремі науки і філософські знання з орієнтацією на побудову цілісної наукової картини світу [2].

Саме тому актуальними є передбачення О.І.Герцена ще в 1845 році щодо можливих рецидивів надмірної спеціалізації наукових значень про людину. Природознавці і медики й дотепер заявляють, що їм не до теорії, що в них не всі факти зібрані, не всі досліди проведені. Але ж фактів нескінченна множина. Скільки їх не збирай, до кінця не дійдеш.

З того часу значно зріс обсяг накопиченого медициною матеріалу, проте успіхи теоретичного характеру й сьогодні скромні, тому й перехід від охорони здоров'я до його творення з урахуванням стану суспільства ще далекі від необхідного.

Домінуванню диференціації над синтезом наукового людинознавства сприяє зведення філософії до методологічного обслуговування природничих, технічних і суспільних наук, як пропонує більшість постмодерністів. Методологічні труднощі синтезу наукового людинознавства посилюються й традиційним поділом більше 300 його галузей у медицині на теоретичні та клінічні (практично-емпіричні) без урахування того, що сучасна анатомія людини, нормальна і патологічна фізіологія, біохімія, фармакологія та інші в основному базуються на експерименті. Теоретичні ж узагальнення, які вкрай важливі на рівні клініки, часто зводяться до маніпулювання кількісними показниками замість того, щоб глибоко досліджувати структурно-функціональні, системні чинники індивідуального та соціального змісту творення здоров'я.

Сумніви медиків щодо можливості синтезу наукового людинознавства виявляються і в так званій «антропологічній медицині» як прикладній антропології чи психосоматичній медицині з орієнтацією на невизначеність та принципову непізнанність людини та її станів. Людинознавство зв'язане з дослідженням багатоманітних факторів природного та соціального, які безпосередньо чи опосередковано виходять на психологічні, моральні, соціально-політичні, економічні, екологічні, демографічні, правові, релігійні, мовні та інші детермінанти. Отже, медицина за своєю природою повинна синтезувати морфофізіологічні, психоемоційні, соціально-психологічні та соціально-культурні чинники оптимуму людської діяльності за певних соціально-економічних обставин. Свідомо-діалектичний синтез аспектів людинознавства з урахуванням глобальних проблем – одне з найактуальніших завдань сьогодення.

Особливість комплексного вивчення людини полягає в тому, щоб знайти концептуальні містки між індивідом, індивідуальністю, особистістю та організмом, створити інтегральну систему понять, яка здатна охопити в єдиному синтезі соціальну, психологічну та біологічну специфіку природи людини, її творчої активності, а також віднайти методологічні основи всередині наукового «інтимного», міждисциплінарного та зовнішнього синтезу. Методологічне ядро міжгалузєвого і зовнішнього синтезу наукового людинознавства визначає діалектика. Таке ядро складають: інтер-

претовані через людинознавство загальні філософські методи (індуктивно-дедуктивний, сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного та логічного тощо); методи, характерні для ряду наук (формалізації, моделювання, інваріантів, теоретико-інформаційні, кібернетичні, системно-структурний та ін.); загальнонаукові принципи (еволюціонізму, статистичного детермінізму, доповнюваності), які деталізують діалектичні принципи (причинності, цілісності світу, розвитку) в теоретичних галузях людинознавства [4].

У процесі синтезу людинознавства враховуються зміст єдиної наукової картини світу не як чітко фіксованої системи, а як своєрідного горизонту пізнання, де поєднуються знання емпіричного, теоретичного та світоглядного рівнів. Наукова картина світу включає у свою структуру динамічну «оболонку» методологічного ядра. Йдеться про відносно загальні принципи, які специфічно модифікуються в людинознавстві (принцип атомізму, цілісності, відносності, еволюціонізму та ін.), а також узагальнюючі ідеї, поняття і теорії окремих наук (теорія систем та інформації, теорія релятивістської космології і т. ін.).

У міру діалектизації людинознавства склад методологічної периферії може змінюватися: деякі ідеї, принципи і теорії будуть універсалізуватися і переміщуватися в бік ядра. Це стосується методів кібернетизації, загальної теорії систем, синергетики. хоча на методологічну універсальність у проблемах людинознавства вони претендувати не можуть через особливості об'єкта пізнання та практичного впливу на нього [2].

У цілому важливим шляхом вирішення методологічних проблем синтезу людинознавства є подолання абсолютизації природничонаукової орієнтації вчених, врахування впливу соціальних факторів на біологію людини. Серед них:

1. Фактори штучного довкілля існування, соціальні відносини, спосіб життя, реактивність організму під впливом хімічних речовин, лікувальних засобів.

2. Полегшувальний, гальмівний чи спрямовуючий вплив умов суспільного життя на природничі біологічні процеси, залежність популяційно-генетичних процесів від лікування спадкових хвороб, що призводить до збереження в генофонді людства таких детермінант, які здебільшого виключаються з нього природним добором на ранніх стадіях онтогенезу.

3. Вияв психологічних передумов існування та розповсюдження таких соціальних недугів, як алкоголізм, наркоманія, проституція, «зриви» вищої нервової діяльності тощо.

Другий шлях, на нашу думку, полягає в перегляді організоцентризму, в орієнтації на еволюційно-морфологічні, психофізіологічні, популяційно-генетичні та соціально-статистичні дослідження в їх взаємозумовленості.

Висновки

1. Сучасне людинознавство має всі підстави виходу на суттєво новий етап розвитку, перетворення в гносеологічну базу гуманізації суспільства та гуманітаризації освіти в Україні.

2. Дослідження комплексного характеру людинознавства актуалізує його ціннісні потенції. Саме на цьому акцентуватимуть увагу співробітники кафедри суспільних наук та українознавства у 2006-2010 роках.

Література

1. Ожеван М.А. Людський вимір науки та наукові „виміри” людини. – К.: Либідь, 1992. – 175 с.
2. Марчук М.Г. Ціннісні потенції знання. – Чернівці: Рута, 2001. – 319 с.
3. Грабовський С.І. Українська людина у вимірах ХХ століття: до постановки проблеми. – К.: Київське братство, 1997. – 118 с.
4. Філософські проблеми людинознавства / За ред. М.Сидоренка. – Чернівці: Обласна типографія, 2005. – 208 с.

A COMPLEX METHODOLOGY STUDY OF A HUMAN BEING

V.A.Troyans'ky, M.M.Sydorenko, O.S.Gnatchuk, I.P.Odynskiy, L.B.Patapova, L.B.Shutak

Abstract. A complex study of a human being envisages synthesis of scientific knowledge pertaining a peculiar creature of the Universe, a disclosure of a methodological pivot of intertheory and metatheory in the system of economic, social, political, legal, ecological, historical, philosophical, religious, linguistic and other aspects of the study of human nature.

Key words: human being study, methodology, speech, personality, spirituality, humanization.

Bukovinian State Medical University (Chernivtsi)

Buk. Med. Herald. – 2006. – Vol.10, №2.- P.145-148

Надійшла до редакції 8.12.2005 року